

Ph.D. Laura Kadile,
pētniece

Dr.iur. Solvita Olsena,
vadošā pētniece

Tiesības uz autonomiju garīgās veselības aprūpē: Latvijas tiesu prakse lietās par personu ar GRT ārstēšanu

Simpozījs "Personas autonomijas veicināšana garīgās veselības
aprūpē: juridiskā perspektīva", 13.11.2023. Rīga

Izstrādāts projekta "Cilvēktiesībās balstīta pieeja pacientu ar garīga rakstura
traucējumiem un ierobežotu lemtspēju ārstēšanā: tiesiskā, ētiskā un klīniskā
perspektīva Izp-2020/1-0397" ietvaros.

1

**Izsakām pateicību Rīgas, Zemgales, Vidzemes,
Kurzemes, Latgales rajona tiesām, Tiesu
administrācijai un Tieslietu ministrijai***

***ierobežotā laika dēļ visus lielisko sadarbības partnerus gribētu nosaukt,
bet šoreiz nenosauksim.**

2

Pētījuma mērķis

- Izpētīt Latvijas tiesu praksi lietās, kurās lemj par personu ar garīga rakstura traucējumiem (GRT) cilvēktiesību aizsardzību un ierobežošanu;
- Raksturot tiesu praksi personu ar GRT autonomijas jeb pašnoteikšanās un brīvības tiesību jomā;
- Izanalizēt kā Latvijas tiesas aizsargā personu ar GRT pašnoteikšanās un brīvības tiesības, kādi ir esošās prakses trūkumi.
- Izstrādāt priekšlikumus tiesību aizsardzības ietvara pilnveidei.

3

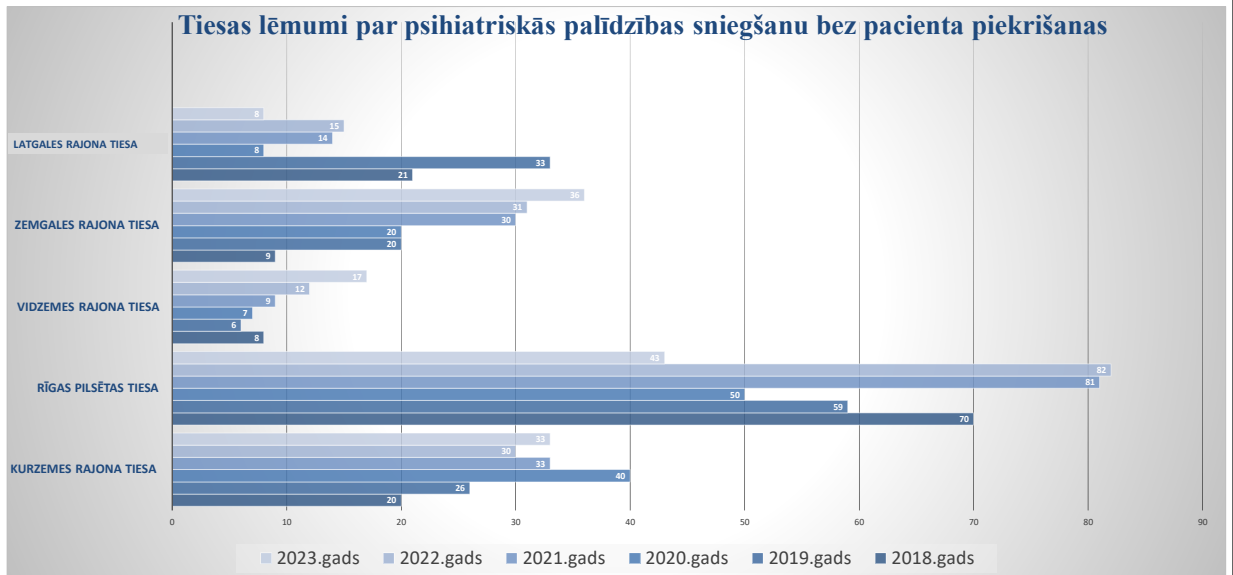
Metodoloģija

- ✓ Šim pētījumam izmantota **kvalitatīvā kontentanalīze (no angļu val. – Qualitative Content Analysis (QCA)), konkrēti induktīvā kvalitatīvā kontentanalīze** (tika izveidota iepriekš formulētu kategoriju un to pamatojumu tipoloģija).
- ✓ No visiem tiesu nolēmumiem laikā no 1.09.2018. līdz 1.09.2023. tika atlasīts **katrs desmitais nolēmums**, saskaņā ar tipoloģiju tika apkopoti lēmumos norādītie dati.
- ✓ Pētījums turpinās un tiks pabeigts līdz 2023.gada beigām. Šeit tiek parādīti tie secinājumi, kurus ļauj izdarīt līdz šim apkopotie dati.

4

Statistika (1)

5

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

+ tiesu nolēmumi lietās, kas saistītas ar Ārstniecības likuma 68.pantu.:

- 1) rīcībspējas ierobežošana, apjoma pārskatīšana, atcelšana = kopā 20;
- 2) par zaudējumu un kompensācijas piedziņu (civillietas) = kopā 14;
- 3) darījuma atzīšana par spēkā neesošu = kopā 1;
- 4) administratīvo tiesu lietas = kopā 9.

6

Ārstniecības likums, 68. pants

68. pants. (1) Psihiatrisko palīdzību bez pacienta piekrišanas sniedz, ja pacients:

- 1) ir **draudējis vai draud**, centies vai cenšas **nodarīt sev vai citai personai miesas bojājumus** vai ir **izturējies vai izturas varmācīgi** pret citām personām un ārstniecības persona konstatē, ka pacientam ir **psihiskās veselības traucējumi**, kuru iespējamās sekas varētu būt nopietni miesas bojājumi pacientam pašam vai citai personai;
- 2) ir **izrādījis vai izrāda nespēju rūpēties** par sevi vai savā aizbildnībā esošām personām un ārstniecības persona konstatē, ka pacientam ir **psihiskās veselības traucējumi**, kuru iespējamās sekas varētu būt nenovēršama un nopietna personas veselības pasliktināšanās.

7

1.modelis

draudēja vai draud, miesas bojājumu nodarīšana/
izturas varmācīgi

+ psihiski
veselības traucējumi
+ miesas bojājumi

2.modelis

izrāda nespēju rūpēties
par sevi/citiem

+ psihiski veselības
traucējumi
+ veselības
pasliktināšanās

8

**Latvijas tiesu
secinājumi
nolēmumos par
psihiatru konsīlija
priekšlikuma, kas
paredz ārstēšanas bez
pacienta piekrišanas,
apstiprināšanu vai
noraidīšanu**

1. Kā tiesas vērtē pacienta spējas pieņemt lēmumus un rīkoties?
2. Ko tiesas spriež par pacienta autonomijas tiesībām un rīcības brīvību?
3. Kā tiesas interpretē Ārstniecības likuma 68.p. elementus?
 - apdraudējums sev/citiem
 - miesas bojājumu nodarīšana sev/citiem
 - nespēja rūpēties par sevi/citiem
4. Problemātika TN piemērošanā.

9

**Tiesu lēmumi lietās
par Ārstniecības
likuma 68.p.**

1. Lemtspēja jeb lēmumu pieņemšanas spējas tiesu praksē

- "paciente neatrodas stāvoklī, lai pati varētu lemt par savu veselības stāvokli un ārstēšanās nepieciešamību";
- "veselības stāvokļa dēļ nespēj izprast un nespēj par sevi parūpēties";
- "jau 2 mēnešus ir atradies šajā ārstniecības iestādē, [...] šobrīd, iespējams, arī izprot situāciju, kurā atrodas";
- "pacients ir spējīgs veidot loģiskus un efektīvus teikumus".
- "pacientes izturēšanās tiesas sēdē bija adekvāta, paskaidrojumi loģiski un saprotami, uz jautājumiem atbild uzreiz un pēc būtības";
- paciente nesadarbojas, lūgumus neizpilda, neparaksta dokumentus par piekrišanu ārstēties stacionārā, pilnīgi atrauta no realitātes;
- "pilnīgi nekritiska pret savu veselības stāvokli".

Kas ir nekritiska attieksme?

10

2. Apdraud sevi/citus elements tiesu praksē (1)

- "kaitējuma nodarīšana savai veselībai (pārdozējot medikamentus)";
- "psihisko traucējumu dēļ, **paciente ir bīstama sev un apkārtējiem**";
- **fiziska agresivitāte** pret apkārtējiem;
- "paciente slimības paasinājumu ietekmē ir **rīkojusies citu personu dzīvību un veselību apdraudošā veidā**, proti, dienās staigā un kliec uz garāmgājējiem, biedē cilvēkus, bērnus, kaimiņus, palikusi agresīva, iesitusi mātei pa seju. Šāda rīcība viennozīmīgi ir atzīstama par sabiedrībai bīstamu";
- "Pastāv **iespējamība**, ka neārstējoties pacients var fiziski ne tikai sevi apdraudēt, bet arī savus tuviniekus un citas personas."

Iespējamība?

**Tiesu lēmumi lietās
par Ārstniecības
likuma 68.p.**

11

3. Apdraud sevi/citus elements tiesu praksē (2)

- "tiesnese, **redzot, pacientu, nav guvusi pārliecību**, ka viņš būtu spējīgs nodarīt kādai personai fizisku kaitējumu, ka būtu agresīvs vai neprognozējams. Tieši otrādi, pers. A ir kulturāla, patriotiski un valstiski lojāli noskaņota persona, kā arī **sava vecuma dēļ** nevar nodarīt citai personai nopietnus kaitējumus".

! Spējas tiek novērtētas "redzot" un balstoties uz "pārliecību"!

**Tiesu lēmumi lietās
par Ārstniecības
likuma 68.p.**

12

4. Miesas bojājumu nodarīšana sev/citiem elements tiesu praksē

- "izteikusi **domas par pašnāvību** apdraudot sevi, ko apliecinājusi tiesas sēdē";
- miesas bojājumu nodarīšana, **uzbrūkot** radniekiem/medicīnas personālam;
- "fiziska agresivitāte un impulsivitāte **nav atzīstama par adekvātu, saprotamu un pieļaujamu pieauguša cilvēka reakciju** uz tiesību aizsardzības un/vai ārstniecības iestāžu veiktu brīvības ierobežojumu vai prasību pakļauties kādiem noteikumiem, vai arī ievērot vispārpieņemtas uzvedības normas".

VS

- paciente bijusi agresīva brīdī, kad izsaukta neatliekamā palīdzība un policija, **kas arī izskaidrojams ar nevēlēšanos doties uz slimnīcu**, ar alkohola lietošanu iepriekš, atsacīšanos no ārstu rekomendēto medikamentu lietošanas.

Tiesu lēmumi lietās
par Ārstniecības
likuma 68.p.

13

5. Psihiski veselības traucējumi kā elements tiesu praksē

- 1) paranoīda šizofrēnija
- 2) šizoafektīvi traucējumi
- 3) organiski murgi
- 4) organiska rakstura izmaiņas, kas ir demence
- 5) akūti polimorfī psihotiski traucējumi ar šizofrēnijai līdzīgiem simptomiem
- 6) alkohola reibums (stacionēšanas laikā) un atkarība

+ blakusdiagnozes (alkohola reibums, cukura diabēts)

Tiesu lēmumi lietās
par Ārstniecības
likuma 68.p.

14

Tiesu lēmumi lietās par Ārstniecības likuma 68.p.

6. Nespēja rūpēties par sevi kā elements tiesu praksē

- neapzinoties sava veselības stāvokļa nopietnību un nepieciešamību ārstēties;
- ievēro higiēnu un pieņem ēdienu tikai tad, ja tas tiek piedāvāts;
- spēja pieņemt apzinātus lēmumus par savu veselību un novērst kaitējuma iestāšanos, ciktāl tas ir atkarīgs no personas gribas;
- nespēj objektīvi novērtēt savu veselības stāvokli un uzvedību;
- atsakās no ēdiena, atsakās mazgāties, nespēj sevi aprūpēt;
- atteikšanās no zāļu lietošanas (!).

15

Problemātika, izaicinājumi TN piemērošanā

1. Netiek vērtēti pierādījumi kopumā

- "nav pamata tiesai apšaubīt ārstu viedokli, ka pacientes psihiskais stāvoklis padara neiespējamu pacienta ārstēšanu ārpus psihiatriskās slimnīcas".

2. Iepriekšēja stacionēšana un ārstēšana – kā personu diskriminējošs apstāklis

- "Tiesa ņem vērā faktu, ka pacientei jau iepriekš piemērota piespiedu ārstēšana".

3. Iespēja ārstēties ambulatori

- "Lietā nav iegūtas ziņas, ka pacienta ģimenes ārsts vai kāda cita ārstniecības persona būtu rekomendējusi pacientam saņemt psihiatrisko palīdzību".

4. Spēju novērtējums nav tiesas kompetencē?

- "Iespējamās saslimšanas attīstības un tās ietekmes uz pacienta veselības stāvokli noteikšanai ir nepieciešamas speciālas zināšanas psihiatrijas jomā un nav pamata apšaubīt psihiatru atzinumu, ka neārstēšanas sekas var būt nopietna un neatgriezeniska veselības stāvokļa pasliktināšanās";

16

Secinājumi (1)

1. Lielākajā daļā no izpētītajiem spriedumiem (precīzi dati tiks publicēti vēlāk), tiesas apstiprina konsīlija lēmumu noteikt piespiedu ārstēšanu.
2. Bieži tiek prasīta piespiedu ārstēšana pamatojoties gan uz ĀL 68.panta pirmo, gan otro daļu. Tiesu nolēmumos dažādi norādīts ierobežošanas pamats (tikai 68. pants, bet daļa nē, piemērotas abas vai viena norma).
3. Kā nozīmīgs faktors bieži tiek norādīts personas atteikšanās parakstīt piekrišanas dokumentu.
4. Tiesas reti apšaubā konsīlija lēmumus un ieskatu par nepieciešamību noteikt ārstēšanu bez piekrišanas.
5. Tiesu nolēmumi nerada pārlicību, ka tiesa katrā procesā pati pārbauda un novērtē pierādījumus kopumā.

Secinājumi (2)

6. Personas invaliditātes statuss, arī ja ir norādīts, netiek vērtēts kā tiesiski nozīmīgs apstāklis. Tajā pat laikā redzams, ka personai piemīt ilgstoši GRT un tāpēc nav šaubu, ka būtu jāvērtē personas ar invaliditāti tiesību aizsardzības jautājums.
7. Personas spējas pieņemt lēmumus un rīkoties sistemātiski netiek vērtētas.
8. Pacientu uz tiesu parasti aicina un tiesā uzklausa. Izņemot gadījumus, kad konsīlija lēmumā norāda, ka pacients veselības stāvokļa vai apdraudēšanas riska dēļ nevar piedalīties.
9. Prokurora un zvērināts advokāta loma bieži ir formāla, bet ir arī piemēri ar aktīvu advokāta vai prokurora darbību.
10. Bieži tiek apstiprināta piespiedu ārstēšana uz laiku līdz 2 mēnešiem, bet apsvērumi par laika noteikšanu parasti nav ietverti. Ir norādes, ka ārstēšanas ilgumu nosaka ārstniecības personas.

Secinājumi (3)

11. Tiesu nolēmumos nav atrodama argumentācija par to vai tiesa ir izvērtējusi mazāk ierobežojošus līdzekļus un kāpēc tie nebūtu piemērojami.

12. Ir tiesu nolēmumi, kuros noteikta piespiedu ārstēšanu arī tad, ja pacients piekrīt un grib ārstēties ambulatori kādu sev svarīgu apsvērumu dēļ.

13. Konsiliju lēmumos ir redzams, ka slimnīcās pacientu mehāniska un ķīmiska ierobežošana (ĀL 69.pants) tiek uzskatīta par ārstēšanas līdzekli. Tas ir kļūdainais pieņēmums.

14. Arī tad, ja pacienta stāvoklis ir uzlabojies lēmuma apstrīdēšanas laikā, tiesa to neizskata kā ierobežošanas atcelšanas pamatu. Tiesību akti neparedz pacienta tiesība prasīt ierobežojuma ātrāku atcelšanu.

15. Līdz šim izskatītajos tiesu nolēmumos neredzējām uz ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām normu piemērošanu. Dažos nolēmumos tiesa bija piemērojusi ECTK normas.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

19

Paldies par uzmanību,
jautājumi?

Ph.D. Laura Kadile
laura.kadile@lu.lv

Dr.iur. Solvita Olsena
solvita.olsena@lu.lv

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

20